

Katarzyna Kotlewska-Herman

Chełmno, dn. 23.02.2010 r.

Aktualizacja: 16.01.2023 r.

Na tropie Mikołaja Kopernika w Chełmnie

Mało, kto wie, że słynny znawca astronomii ma wiele wspólnego z Chełmnom - miastem zakochanych[®] i nie bez przyczyny w gwieździstą noc w dniu 18 lutego 2010 roku z chełmińskiej fary były dzwony na cześć przejeżdżającej przez rynek urny ze szczątkami Mikołaja Kopernika,

Mikołaj Kopernik, urodził się 550 lat temu tj. 19 lutego 1473 roku o godz. 4:48¹ w Toruniu, był synem Mikołaja i Barbary Koperników oraz jednym z czworga ich dzieci (ostatnie badania mówią o pięciorgu dzieci). Literatura podaje, iż rodzice astronoma mieli najprawdopodobniej starszego syna Łukasza, **córkę Barbarę**, „która za życia jeszcze ojca wstąpiła do klasztoru panien *Benedyktynek w Chełmnie, gdzie zostawiwszy przełożoną dokonała tu żywota jako ksieni klasztoru*”², córkę Katarzynę (wyszła za mąż, za kupca krakowskiego Bartholda (Bartłomieja) Gertnera, a później ławnika toruńskiego), synów: Mikołaja i Andrzeja, którzy byli kanonikami warmińskimi.

Ciekawostką jest informacja pochodząca z 1461 roku, kiedy to **opatką klasztoru była spowinowacona z babką Mikołaja Kopernika – Barbara Kordelitz**. Napisała ona wówczas do biskupa chełmińskiego, „*donosząc o stratach, jakich doznał klasztor podczas wojny trzynastoletniej (1454-1466)*”³. Co ciekawe od 1429 roku mniszki nie były już określane jako cysterki, natomiast w 1483 roku po raz pierwszy pojawił się dokument mówiący wyraźnie o benedyktynkach.

Powiązania z klasztorem miała również przyrodnia siostra matki Mikołaja, czyli Katarzyna Peckaw, która wstąpiła do niego jeszcze wcześniej niż znalazła się tam jej siostra Barbara. „*Opatka benedyktynek w Chełmnie [od 1494 r.] być może otoczyła opieką babkę i matkę Kopernika (a więc swoją matkę i przyrodną siostrę) po śmierci ich mężów.*”⁴ Na

¹ Krzysztof Mikulski, Mikołaj Kopernik Środowisko społeczne, pochodzenie i młodość, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, str. 321.

² Ignacy Polkowski, op. cit., Żywot Mikołaja Kopernika, drukiem J.B. Langiego, Gniezno 1873..., s. 98.

³ Jerzy Domasłowski, op. cit., Kościół i dawny klasztor cysterki w Chełmnie, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 9.

⁴ Krzysztof Mikulski, op. cit., Mikołaj Kopernik Środowisko społeczne, pochodzenie i młodość, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, str. 200.

konferencji naukowej *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika*, która odbyła się w Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie w dniach 22-23 lutego 2010 wygłoszono także referat, w którym znalazła się informacja, że „*schronienie w zakonie najprawdopodobniej znalazły babka Katarzyna z rodziny Kordelitz (tj. Watzenrode) i siostra babki astronoma (tj. Katarzyna Peckaw)*”⁵ Wyjaśniając „*Katarzyna była spowinowacana z Kordelitzami przez rodzinę von Allen, a dzięki tym koligacjom jej córka Katarzyna Peckaw i wnuczka Barbara Kopernik osiągnęły wysokie godności w klasztorze żeńskim w Chełmnie po Barbarze Kordelitz*”⁶ - opatce klasztoru w Chełmnie.

Siostra Mikołaja Kopernika - Barbara początkowo przebywała w klasztorze Ducha św. w Toruniu, następnie udała się do Chełmna, gdzie przejęła opactwo (w latach 1511-1525) po ciotce Katarzynie Peckaw. W spadku również otrzymała połowę kamienicy znajdującej się przy Rynku nr 36 w Toruniu, w której urodził się zapewne Mikołaj Kopernik,⁷ o którą wiele lat była w sporze spadkowym ze swoim szwagrem Barłomiejem Gertnerem.

Kolejną informacją o powiązaniach rodziny Mikołaja Kopernika z Chełmnem jest informacja, że Łukasz Watzenrode (dziadek Kopernika) sprawował „*opiekę prawną nad innymi powinowatymi i krewnymi. W 1445 r. rozliczał ze swoją siostrą Barbarą Friese spadek po ich wuju Łukaszu Reusse. Po śmierci siostry wystąpił w 1448 i 1451 r. jako opiekun jej córek Krystyny, zakonnicy w Chełmnie, i Korduli w rozliczeniach spadkowych z ich szwagrem Janem von Brelen*”⁸.

Być może wszystkie te kobiety pochowane są w kryptach kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty w Chełmnie, co niewątpliwie mogłoby się przyczynić do rozszerzenia prowadzonych badań DNA osób spokrewnionych ze słynnym astronomem.

Kopernik spokrewniony był także z zamożnymi rodzinami polskimi stanu senatorskiego, jak: Konopackimi, Czapskimi, Kostkami, Oleskimi, a także z Działyńskimi, którzy jak wiadomo byli fundatorami m.in. licznych epitafiów chełmińskich. Należałoby zwrócić uwagę na postać najprawdopodobniej spokrewnionej z Mikołajem

⁵ Krzysztof Mikulski, op. cit., Joanna Jędrzejewska, Anna Stachowska, Przodkowie i najbliżsi krewni Mikołaja Kopernika oraz ich żeńskie potomstwo [w:] Streszczenia referatów. Konferencja naukowa *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika*. Dialog ekspertów, red. Michał Kokowski, Kraków 22-23.02.2010 r.

⁶ Krzysztof Mikulski, op. cit., Dzieje toruńskiej rodziny Watzenrode w XIV–XVI w. [w:] KLIO. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym, t. 20 (1) 2012, s. 98.

⁷ Krzysztof Mikulski, Mikołaj Kopernik Środowisko społeczne, pochodzenie i młodość, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, str. 310.

⁸ Krzysztof Mikulski, op. cit., Dzieje toruńskiej rodziny Watzenrode w XIV–XVI w. [w:] KLIO. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym, t. 20 (1) 2012, s. 92.

Kopernikiem Jadwigi Działyńskiej z Czarnkowa, która ufundowała relikwiarz dla słynnej już relikwii św. Walentego znajdującej się w kościele pw. Wniebowzięcia NMP (farnym).

Rodzina matki Kopernika - Barbary zd. Watzenrode - miała też inne powiązania chełmińskie, tj. „jedna Watzelrodówna [wysłała] za mąż za Macieja Konopackiego podkomorzego Chełmińskiego, a synowie jej Jan zostaje biskupem Chełmińskim, Jerzy wojewodą Pomorskim, a córka wychodzi za mąż za Sebastyanna Czapskiego. Inna znowu Konopacka Teofila kasztelanka Chełmińska, której babka była Watzelrodówna, była żoną Ignacego Czapskiego kasztelana Gdańskiego”.⁹

Ukochaną siostrzenicą Mikołaja Kopernika była Krystyna, z którą związana jest bardzo ciekawa historia miłosna. **Krystyna, jako niesforne dziecko wstąpiła do zakonu w Chełmnie**, podobno ok. 1528 roku, jednak w pewną noc porzuciła swój zakonny habit i zbiegła za głosem serca do Królewca. Z tej miejscowości pochodził sprawca całego zamieszania - dobosz księcia Albrechta - Kasper Stulpawitz. Tam, aby móc poślubić ukochanego przeszła na luteranizm. Mikołaj Kopernik odwiedzał ją niejednokrotnie w Królewcu, a po jego śmierci pieniądze zapisał byłej mniszce.

Jednak z uwagi na fakt, że jego siostra już dawno zmarła, to w 1550 roku przekazano za pośrednictwem Klause Schultze (mieszczanina gdańskiego) pieniądze Reginie - drugiej córce siostry Kopernika i Klemensowi Moller [mężowi Reginy] „w wysokości 142 grzywien i 17 groszy.”¹⁰ W testamencie tym Mikołaj Kopernik zapisał również każdemu z siedmiorga dzieci Klemensa i Reginy po „71 grzywien, 81 grosza i 1 denara.”¹¹

Na uwagę zasługuje również sprawa kształcenia we wczesnych latach Mikołaja Kopernika. Początkowo nauki swe odbierał bezpośrednio u rodziców, następnie najprawdopodobniej w elementarnej szkole parafialnej Św. Jana w Toruniu. Po śmierci ojca w 1483 r. i nieobecności matki w Toruniu (przebywała w klasztorze w Chełmnie) opiekę prawną nad nim objął jego wuj Tileman von Allen i siostra jego matki Krystyna zd. Watzenrode. W 1488 roku udaje się szkoły wyższej, jaką była najprawdopodobniej **Akademia Chełmińska**¹², „a z tej jesieni roku 1491, będąc już wówczas biskupem Warmińskim [jego wuj i opiekun Łukasz Watzenrode] wysłał [go] na Akademię

⁹ Ignacy Polkowski, op. cit., Żywot Mikołaja Kopernika..., s. 73.

¹⁰ Marian Biskup, op.cit., Regesta Copernicana, Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1973, s. 223.

¹¹ Ibidem, s. 223.

¹² Ignacy Polkowski, Żywot Mikołaja Kopernika..., s. 106-107 oraz Józef Chociszewski, Mikołaj Kopernik [w:] Kopernikiana czyli Materiały do pism i życia Mikołaja Kopernika, zebrane przez X. Ignacego Polkowskiego, t. II, drukiem J.B. Langiego, Gniezno 1873, s. 347.

Krakowską”.¹³ Tezę tę reprezentował w swojej książce Franz Hipler¹⁴, Henryk Barycz¹⁵ i Zenon Hubert Nowak¹⁶ „*Wszak przebywały tu, jako mniszki – benedyktynki, ciotka Mikołaja Kopernika, Katarzyna Peckau oraz siostra rodzona, Barbara. Obydwie przed dokonaną w końcu XV w. reformą klasztoru, niezwiązane jeszcze obowiązkiem prowadzenia wspólnego życia mniszego, miały możliwość zajęcia się siostrzeńcem czy bratem (...). Nieobojętny jest również fakt dużego zainteresowania, jakie dla podniesienia tej szkoły okazuje właśnie w tych latach (od r. 1488) wuj Kopernika, Łukasz Waczenrode, rozwijający plany rozbudowy szkoły i wzmocnienia materialnego przez wydzielenie w kapitule katedralnej osobnych kanonii szkolnych*”¹⁷.

W szkole tej „w przedmiotach stanowiących tak zwane trivium i quadrivium, gruntownie mógł być usposobiony do słuchania nauk w najwyższej polskiej szkole w akademii Krakowskiej”.¹⁸ Fakt ten potwierdza również fragment życiorysu Kopernika napisany przez doktora Franza Hiplera: „*jeżeli i na to zważymy, że ciotka i siostra Mikołaja, mimo że klasztor Benedyktynek był w Toruniu, wstąpiły do klasztoru w Chełmnie, jeśli i to wspomnimy, że wuj Mikołaja szczególniejszym był przyjacielem profesorów Chełmińskiej akademii, to prawie żadnej nie pozostaje wątpliwości, że w szkole tej lat kilka kształcił się młody Kopernik, i że z tej właśnie szkoły uwiózł tę łagodną powagę i tę miłość do nauki, które go tak bardzo charakteryzowały potem, przez całe życie*”.¹⁹ „*Krewni mogli też uznać, że [Mikołaja i Andrzeja] braci należy wysłać na studia razem. Mikołaja więc skierowano na naukę do Chełmna, gdzie doskonalił swoją wiedzę i samodyscyplinę, oczekując na ukończenie szkoły parafialnej przez młodszego brata*”²⁰.

Na potwierdzenie zasługuje także informacja, że Mikołaj Kopernik najprawdopodobniej podjął naukę w szkole Braci Wspólnego życia w Chełmnie, a nie w Krakowie w 1488 r. z uwagi na konflikt jego wuja Łukasza Waczenrode z królem Kazimierzem o biskupstwo warmińskie. Byłaby to w tamtym czasie czysta prowokacja.

¹³ Ignacy Polkowski, op. cit., Czterowiekowy jubileusz urodzin Mikołaja Kopernika w Toruniu dnia 19. lutego 1873 roku, nakładem Komitetu Kopernikowego, drukiem J.B. Langiego w Gnieźnie 1873 r. s. 36.

¹⁴ Dr. Franz Hipler, op. cit., Nikolaus Kopernikus und Martin Luther, Verlag von Eduard Peter, Braunsberg 1869.

¹⁵ Henryk Barycz, Mikołaj Kopernik wielki uczony Odrodzenia, Warszawa 1953 s. 19.

¹⁶ Zenon Nowak, Czy Mikołaj Kopernik...?, s. 461-485.

¹⁷ Henryk Barycz, op. cit., Mikołaj Kopernik wielki uczony Odrodzenia, Warszawa 1953 s. 19.

¹⁸ Ignacy Polkowski, op. cit., Żywot Mikołaja Kopernika..., s. 105.

¹⁹ Dr. Franz Hipler, op. cit., Nikolaus Kopernikus und Martin Luther, Verlag von Eduard Peter, Braunsberg 1869.

²⁰ Krzysztof Mikulski, op. cit., Mikołaj Kopernik Środowisko społeczne, pochodzenie i młodość, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, str. 322.

Ciekawostką jest także, że w 1514 roku **Kopernik był obecny przy uwierzytelnianiu** przez Jerzego von Delau aktu Aleksandra Jagiellończyka, króla polskiego, z 26 V 1505 roku dotyczącego „*nadania Chełmna, Papowa Biskupiego i Starogardu Chełmińskiego* [poprawna nazwa to Starogród] *dla biskupstwa chełmińskiego oraz aktu Zygmunta I, króla polskiego, z 19 III 1507 roku dotyczącego rezerwacji dochodów z Papowa Biskupiego i Starogardu Chełmińskiego dla Mikołaja Krapitza, biskupa chełmińskiego*”.²¹

Kopernik również niejednokrotnie przyjeżdżał do Chełmna, nie tylko do swojej ciotki i siostry przebywającej w klasztorze Benedyktynek, a także do swych przyjaciół, jak podaje źródło: „*Było to w roku 1539, Kopernik wyleczywszy z ciężkiej choroby przyjaciela swego Tydemana Gize [biskupa chełmińskiego], u którego w Chełmnie roku 1539 Kwiecień prawie cały przepędził wracał do umiłowanych od siebie zatrudnień astronomicznych do Frauenburga [Fromboga]*”.²²

Dodatkową informacją potwierdzającą, iż w **Chełmnie również interesowano się dokonaniami kontrowersyjnego astronoma** jest list do jednego z chełmnian, który czytany był przez dworzan książęcych, a zawarte w nim było: „*że i Melanchton przymawia Kopernikowi, mówiąc: ale niektórzy uważają za stosowne rzecz tak błachą wynosić jako czyn świetnie dokonany, jak to czyni ten Sarmata astronom, który ziemi poruszać się a słońcu stać każe*”.²³

Już 550 razy ziemia okrążyła słońce, od narodzin oraz 480 od śmierci wybitnego i wszechstronnego Mikołaja Kopernika (ur. 19 lutego 1473 roku, zm. 24 maja 1543 r.), wiele osób już pisało „*wszystkiego wszakże, co się tylko tyczy życia, prac, różnych stosunków i historii żywota tego męża.*”²⁴ Na podsumowanie należy stwierdzić, że niewątpliwym faktem jest, że Mikołaj Kopernik związany był z Chełmnem, najprawdopodobniej kształcił się w Akademii Chełmińskiej, która również w tym roku obchodzi swój 550 jubileusz od utworzenia przez Braci Wspólnego życia ze Zwolle.²⁵ Z literatury wiemy również, że jego rodzina mieszkała w Chełmnie, przebywała w chełmińskim klasztorze oraz że niejednokrotnie odwiedzał nasze miasto.

²¹ Marian Biskup, op. cit., Regesta Copernicana..., s. 80-81.

²² Ignacy Polkowski, op. cit., Żywot Mikołaja Kopernika..., s. 219 oraz Marian Biskup, Regesta Copernicana..., s. 188.

²³ Ignacy Polkowski, op. cit., Żywot Mikołaja Kopernika..., s. 201.

²⁴ Jan Radwański, op.cit., Żywot Mikołaja Kopernika (Gwiazdzarza), Kraków 1853, s. 16.

²⁵ Krzysztof Mikulski, Mikołaj Kopernik Środowisko społeczne, pochodzenie i młodość, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, str. 332.

